

Берегсас — місто палаців

Олег Супруненко

Підозрюю, що навіть корінний мешканець Берегова-Берегсасу¹ не назве одразу усіх палаців, що збагатили собою архітектуру давнього міста. Скільки їх? Один, два чи сім? Я б зупинився на п'яти головних, обравши споруди, які мають неабияке історичне значення. "Місто палаців" — непоганий додатковий бренд для Берегова, яке наразі відоме насамперед термальним басейном та винними підвалами. На жаль, із справжнім, класичним замком Берегсасу не пощастило, проте інших будівель стільки, що інші міста Закарпаття можуть і позаздрити. Кожна із цих споруд має окрему долю. - декому поталанило, а когось вже порятувати. Пропоную читачам зробити екскурсію палацами Берегова, аби трохи дізнатись про їхню історію та сучасні проблеми.

Найвідомішою будівлею міста, безперечно, є сьогоднішнє приміщення Закарпатського угорського педагогічного інституту ім. Ференца Ракоці II, в минулому — Палац комітатського суду. Важко собі уявити, що цей архітектурний колос збудували усього за два роки. У 1907 р., після оголошеного урядом королівської Угорщини конкурсу, був обраний проект архітектора Міклоша Ібла — у стилі французького бароко. За наступні два роки (1908-1909) проект було реалізовано. Австро-Угорська імперія ще не знала, що жити їй лишалося всього кілька літ, і витратилася із розмахом. Сьгодні можна тільки гадати, задля чого у маленькому містечку будувати такий ве-

личезний суд? Напевно, аби нагадувати маленькій людині, хто вона є в Імперії. Уявляю, з яким острахом заходив обиватель до цієї будівлі, навіть не знаючи за собою провини, лише прийшовши за якоюсь довідкою (усі імперії обожають бюрократію). Що вже казати про винного (у задній частині триповерхового палацу розміщувалась в'язниця)... За радянських часів в історичній будівлі ненадовго розмістили казарму, а потім, вже надовго — "Завод точної механіки". Грюкіт із вікон першого поверху пам'ята-

Палац комітатського суду. 1908–1909 рр.

¹— 31 жовтня 2010 р. у м. Берегове на Закарпатті паралельно з місцевими виборами відбувся референдум про зміну назви міста з Берегового на Берегсас. За попередніми даними, у референдумі взяли участь близько 51 % берегівчан, що мають право голосу. 52% з них висловилися за повернення місту давньої історичної назви. Автор статті є прихильником саме цього варіанту. Детальне обґрунтування свого вибору він виклав на сайті (<http://zakarpattya.net.ua>) у статті "Курорт-поліс Берегсас як приклад "Українського прориву"".

ють чимало берегівчан. На початку 1990-х років в частині палацу розміщувались кілька адміністративних установ, а згодом ще й дитяча бібліотека.

Демонтаж решток вмерлого заводу тривав багато років. Якось, скориставшись можливістю, я зтяг всередину велосипед і проїхався периметром другого поверху — було де їздити... Кілька років тому, перед "очима" кількох теле- та відеокамер з фасаду палацу збили гіпсовий герб СРСР — сидів міцно, робітникам довелося попотіти. З початку нового тисячоліття у колишньому Палаці комітатського суду розмістився єдиний в Україні угорський педінститут. Зусиллями його керівництва, зокрема директора Ілдики Орос, зроблено велику справу із перетворення пострадянських напівруїн на корпус сучасного навчального закладу. Велика грошова допомога надійшла з Угорщини, зокрема, адміністрація інституту писала листи до угорських міст, і потім іменем кожного спонсора було названо 77 інститутських аудиторій. Що ж до української сторони, адекватної допомоги чекати було годі й до початку економічної кризи. Проте закордонні вливання також давно припинились, і якщо всередину будівлі нині не соромно й гостей запросити, то зовнішня сторона навіює сум. Наразі хоч життю перехожих начебто нічого не загрожує — а було й таке, що доводилось загороджувати частину площі перед інститутом, аби не потрапити під шматки тиньку. Чи буде у найближчому майбутньому фасад найвеличнішої будівлі Берегова приведенний до стану, гідного європейського міста? Хотілося б вірити...

Від найбільшого міського палацу через стародавній, півсотрічний міст перейдемо до палацу найстарішого. Це графський двір Габора Бетлена, або, як деколи можна прочитати у довідниках чи на туристичних сайтах, Палац Бетлена. Його побудували на місці монастиря домініканців, який в ході релігійних війн, у 1573 р. був зруйно-

Палац комітатського суду. 1908–1909 рр.

ваний реформаторами. На фасаді будівлі вибито дату: "1629" — вірогідно, тоді угорський граф Габор Бетлен добудував у Берегсасі свою літню резиденцію. То був час, коли місто належало до Трансильванського князівства, яким граф Бетлен керував з 1613 до самої смерті — 1629 р. Вочевидь, пожити у новозведеній резиденції першому господарю не судилося. У скромному палаці відбулося чимало важливих подій. У 1686 р., під час повстання угорців під проводом Імре Текелі, він згорів, а відбудований був Ференцем Ракоці II. З цього замку бунтівний князь закликав городян Берегсасу приєднуватись до антигабсбурзького повстання. Ракоці програв, втратив чимало майна, в тому числі й палац, який дістався лояльному графу Карлу Шернборну-Бухгайму. Той перейменував палац на графський двір та влаштував у ньому мисливський будинок (регіон Берег, із невирубаними дубравами та неосушеними болотами, в ті часи кишів дичиною). За часів "весни народів" (низки національних повстань 1848 р.) у дворі-палаці розміщався сформований з місцевих мешканців загін угорської національної гвардії.

Втім, сьогодні туриста, який очікує побачити звичний йому куртуазний палац ХУІІ ст. на кшталт вишуканих будівель з історичних фільмів про мушкетерів, чекатиме розчарування. Графський двір виглядає досить стримано, і тільки знайомий із історією та хоча б азами архітектури оцінить його одразу. Колись червона будівля навпроти стародавнього католицького собору була більш презентабельною — вищою (потім її візуально "зменшили", насипавши поруч палацу дорогу), із типовими для палаців опорами-контрфорсами, які прибрали за радянських часів, аби не заважали проходу тротуаром. Знесення могутніх кам'яних опор одразу позначи-

Палац Бетлена. 1629 р.

лось на стані будівлі — окрім втрати “середньовічного” образу, вона почала тріскатися. Втім, не надто презентабельний вигляд графського двору компенсує його наповнення. В частині будівлі у 2002 р. розмістився Музей Берегівщини (до того вона цілком належала міському професійно-технічному училищеві, і зараз на значній частині графських споруд міститься ліцей сфери послуг). Ті, хто приділить якусь годину із мандрівки містом, не пошкодують. Директор музею Іван Шепя до справи відноситься із душею, тому берегівський музей вигідно відрізняється від багатьох своїх побратимів. Тут змінюються та поповнюються експозиції, а екскурсії, проведені самим директором відрізняються неформальним підходом до справи і викликають неабияку зацікавленість гостей.

Дивне сусідство, коли половина палацу віддана музеєві, а інша залишається під ліцеєм (точніше, ПТУ) на користь історичній споруді не йде. Було б логічно й корисно для міста, аби весь комплекс споруд графського двору працював задля однієї мети — збереження та популяризації історії краю. В допоміжних приміщеннях (колишнє зерносховище та каретний двір) могли б розташуватись виставки класичного та сучасного мистецтва, тематичні експозиції тощо. Та про це можна лише мріяти — освітяни не бажають переселятись з графських покоїв, а керівництво міста не може їх у цьому “простимулювати”. Гірше того, кілька років тому на задньому дворі історичної будівлі, всупереч логіці, але за згоди тодішньої міськради, з’явилася нова споруда — дім “Свідків Ієгови”. Палац не має центрального опалення (може, це й на краще — пічний обігрів є більш автентичним?), тільки зараз зусиллями директора музею проведено власний водогін. Тече дах, на його ремонт потрібні 60.000 штук черепиці, і бажано — старовинної, аби не зіпсувати історичний образ. Про відновлення знесених контрфорсів можна лише мріяти. У 1910 р. музей

отримав в оренду частину давніх підвалів, які залишилися ще з часів знесеного монастиря. Іван Шепя мріяв влаштувати в занедбаних підвалах Музей вина та виноробства (щоправда, без дегустацій вина — бо це ж таки музейний заклад). І ось на початку березня цього року вже відбулася презентація нового музею, щоправда, він ще не наповнився експонатами — презентували сам відреставрований підвал, якому надали по-можливості старовинного вигляду.

А дегустації чудово могли б проводитись в іншому палаці — колишньому мисливському будинку графа Шенборна, збудованому наприкінці XIX ст. У 1913 р. в ньому відкрили угорське державне винне господарство, яке з 1920 року перейшло у власність чехословацької республіканської спілки виноробів, а у 1954 стало Берегівським винзаводом. За радянських часів Берегівський радгосп-завод, що виготовляв марочні вина (“Троянда Закарпаття”, “Променисте”, “Берегівське”) був відомий на території всього СРСР. За нових часів відбулися малозрозумілі процеси, наслідком яких стало практичне припинення його діяльності (принаймні, він суттєво здав позиції). В рамках даної статті недоречно розбиратись в правових та економічних колізіях щодо приватизації винзаводу. Прикрим є інше: стародавня будівля із гострою вежею, яка справляє враження справжнього середньовічного замку, нині є неприступною фортецею, яку можна роздивитись тільки з відстані. Неодноразово й сам, і з гостями я намагався потрапити хоча б під її стіни — та де там. В останній раз охорона ввічливо порадила звертатись до директора за дозволом зайти за паркан та пофотографувати. Проситись не хотілося. Виникає питання, чому споруда, яка має всі принади для того, аби стати одним із символів Берегівщини, залишається недоступною для городян та гостей міста? Тепер навколо винзаводу жваво розвивається туристична інфраструктура, а найголовніша родзинка — зак-

рита. Думається, власники винзаводу нічого б не втратили, якби відкрили палацову браму гостям, облаштували кілька майданчиків для винних дегустацій, провели обрізку дерев у парку, аби палац було краще видно?

Протилежну політику демонструють сучасні господарі іншого палацу — будинку знаменитої колись угорської оперної співачки та актриси Шарі Федак. Будинок 1912 р., з великим парком навколо, зветься палацом не дарма, в чому можна переконатись, завітавши до нього. Після Другої світової палац знаменитої пані, яка залишила рідне місто і доживала свій вік у злиднях, переобладнали у так званий санаторний дитячий садок. У дитинстві авторові довелося недовго походити до того закладу, і враження залишилися невеселі. Може, й була логіка розмістити дитсадок у будівлі з розкішним парком, але реалізація підкачала. Незручні кімнати, не пристосовані для великої кількості дітлахів, несвіже повітря — таким запам'ятався мені той ніби оздоровчий заклад. Нині у палаці розмістилося єпископство Закарпатської реформатської церкви. За словами його працівників, вони не перешкоджають відвідинам туристів, у чому я з товаришем переконався особисто, зайшовши у незачинені вдень ворота. Парк приведений у пристойний стан, хоча усере-

Резиденція графа Шенборна. Кінець XIX ст.

Палац Федак Шарі. 1902 р.

Маєток Жигмонда Перені. Початок XVIII ст.

дині будівлі відвідувачі навряд чи знайдуть щось цікаве — офісні приміщення, церковна бібліотека тощо, проте загальний вигляд палацу можуть оцінити, особливо його зовнішнє оздоблення стародавньою "столяркою" з масивної деревини. На пам'ять про колишню власницю на стіні будинку встановлено табличку.

Наприкінці нашої "подорожі" зазирнемо до останньої з п'яти найцікавіших будівель Берегова — родового маєтку Жигмонда Перені. Знаходиться вона на околиці міста, у колишньому присілку Чопівка, що на шляху до Мукачєвого. За залізничним переїздом, на якому вже впродовж багатьох років не зустрінеш славетного вузькоколіяного поїзда, розмістився парк із рекламним щитом "Пивбар "Підзамче". Але замку там не буде. Там стоїть непримітна іззовні споруда, збудована — в це важко повірити — ще на початку XVIII ст. Історики знають, що саме тут народився найвідоміший член сім'ї Перені, барон Жигмонд, мученик угорської визвольної війни 1848–49 рр., страчений австрійцями. На жаль, сьогоднішній стан такої важливої пам'ятки може викликати лише щире співчуття. Пощастило хіба що підвалу — в ньому розташувався затишний півний бар. А от решті гірше — в середині, у великій кімнаті, по суботах "зажигає" місцева дискотека, веранда з виглядом на річку захаращена, колись розкішні вікна у чудових рамах мають неохайний вигляд, дах давно зіпсовано вульгарним шифером. Якби не пам'ятний знак, який відкрили на будинку у 1999 році, то й не здогадатися, що це не сільський клуб, а стародавній маєток. Хоча, якщо дати йому ради, то саме з цього міні-палацу може починатись екскурсія архітектурним Берегасом для більшості гостей, які їдуть з боку Ужгорода та Мукачєвого.